
Koherentziaz

*

PELLO ESNAL

*

euskararen egoeraren diagnosis egiteko eskatu didate. Ahalik eta argien egin dezadala, baina horretan gelditu gabe. Hau da, osabideak ere proposatzeko. Alegia, askotan entzuten ditugula kexuak eta betilunen mezuak: ez dela hain euskara ona erabiltzen bazterretan, euskararen munduan gauzak gero eta okerrago doazela, eta abar, eta abar. Ea zein den nire iritzia. Eta ez ahazteko irtenbideez. Horrela eskatu didate, eta horretan saiatuko naiz lantxo honetan.

Hasi aurretik, ordea, ohar batzuk egin nahi ditut, lantxo zedarritu eta neure egitekoa kokatzeko.

- Lehenik eta behin, euskararen corpusaren eremuan arituko naiz soil-soilik, statusarena alde batera utzirik. Nahiz eta jakin bi eremuak elkarrekin estu-estu lotuta daudela, batera mugatuko gara; hemen behintzat. Bestela esanda, kalitatea izango dugu hizpide, eta ez kantitatea.

- Euskararen corpusaren eremuan ere, gai asko jorra ditzakegu. Baina horietatik ere bakarra landuko dugu.

- Askotan, gai bakarrera mugatzeak baditu bere arriskuak: horretan itsutzea. Beste gairik edo ikuspunturik ez balego bezala jokatzea, alegia. Edo giltzarria, giltza eta gakoak gai horretan eta horretan soilik dagoela sinestea eta sinestaraztea. Ahaleginak egingo ditut sare horietan ez erortzen eta ez erorrarazten.

▮ Pello Esnal idazlea eta euskara irakaslea da. Besteak beste, *Idazkera-liburua*-ren egilea da, J. R. Zubimendirekin batera.

- Beste arrisku bat ere saihestu nahi nuke datozen le-
rroetan: gaiaren alderdi ilunean geratzea. Ahaleginduko
naiz argiuneak ere aipatzen eta gorapaitzen.

- Ahalik eta erarik didaktikoenean jardungo dut, ur
arreetan sartu gabe eta adibideak ere erabiliz. Asmatuko
ahal dut, hala ere, azalean ez geratzen.

- Bi puntutan banatu dut lana: lehenengoan, arazoa
zehazten eta gaitza diagnostikatzen saiatu naiz; eta biga-
rrenean, berriz, irtenbidea proposatzen.

- Ez da nire asmoa, inola ere, inor mintzea. Bai, or-
dea, minaren iturria erakustea. Asmatuko ahal dut horre-
tan ere: inor mindu gabe, gaitza non dagoen esaten eta
sendabidea proposatzen.

- Dena den, azkarregi eta arinegi jardun izanaren sen-
timendua geratu zait azkenean, lana idatzi eta irakurrita
gero. Asmatuko ahal duzu, irakurle, hitz erdika esan eta zi-
rriborratu dudana behar bezala ulertu eta osatzen!

Eta, besterik gabe, egin dezagun aurrera.

Euskaraz irakurtzeko zailtasuna

Ahalegin handiak egin dira eta egiten ari dira euska-
raren munduan, nola corpusaren eremuan hala statusare-
nean ere. Hori ez dago ukatzerik eta begien bistakoak dira
lorpenak ere. Baina ez da hau, noski, banan-banan zerren-
datzen eta baloratzen hasteko tokia. Lorpenak eskuera
ditugu. Eta goza ditzagun merezi duten moduan, ilungu-
neetan sartu baino lehen.

Galdera nagusia

Ilunguneetan sartzan, galdera nagusi batekin hasiko
gara: zer dela eta kostatzen zaigu horrenbeste euskaraz ira-
kurtzea? Horixe da galdera nagusia eta beste asko bil ditza-
ke bere baitan. Azal ditzadan bakarren batzuk:

- Zergatik ez ditugu euskal testuak erdarazkoak bezain
erraz ulertzen, nahiz eta edukiz zailtasun-maila berekoak
izan?

- Zergatik, askotan, bizpahiru aldiz irakurri behar izaten dugu euskarazko testu-zati bat: lehenengoan, nola irakurri behar dugun jabetzeko (pausaldiak non egin; zer doinuz irakurri; zer-nolako esaldia den: baldintzazkoa, kausala, denborazkoa edo dena delakoa); eta bigarren edo hirugarrenean, behar bezala irakurri eta mezua geureganatzeko?

- Zergatik, behin baino gehiagotan, erdarara itzuli behar izaten dugu euskal testua, zenbait korapilo askatu eta edukiaz jabetzeko?

- Zergatik harritzen gara, gehiegitan, euskal testu bat erraz irakurtzen dugunean?

- Zergatik, idatzi bera erdaraz eta euskaraz dagoenean, erdarazkora jotzen dugu ia beti?

Antzeko galdera gehiago egin ditzakegu. Eta eginda-koak gehixeago xehatu eta zehaztu ere bai, noski. Baina arazoa zein den adieraztea beste asmorik ez dut oraingoz: zergatik kostatzen zaigun horrenbeste, euskaldun ikasi eta alfabetatuoi ere, euskaraz irakurtzea.

Galdera nagusia horixe da. Eta erraz eman ditzakegu zenbait erantzun. Besteak beste, honako bi hauek:

- Euskara oraindik normalizatu (statusaren aldetik) eta erabat arautu gabe (corpusaren aldetik) dagoelako.

- Erdaraz eskolatuak izan garelako, eta erdaraz irakurtzen ohituagoak gaudelako.

Erantzun hauek ere gehixeago xehatu eta zehaztu beharko genituzke. Eta ugaldu ere bai, noski. Baina, nahiz eta aurreko horiek ere garrantzi handikoak izan, bestelako erantzunak hartu nahi ditugu hemen aintzat. Esate baterako, era honetako arrazoiak azaltzen dituztenak:

- Idazleak erdaraz pentsatu duelako euskaraz idaztean.

- Euskal testuak itzulpen desegokiak direlako.

- Testuak desegoki idatzita daudelako.

Bai. Gogokoagoak ditut azken arrazoi hauek; izan ere, irakurtzeko zailtasuna idazleari eta, azken batean, testuari egozten diote; eta ez, aurrekoek bezala, euskarari edo irakurleari. Hain zuzen, lehenengo alderdi horiek landu nahi ditugu datozen lerroetan.

«Bera eroriko dek: ez akiok bultza»

Bidea urratzen jarraitzeko, ondo etorriko zaigu adibide bat; batez ere, arreta zertan ipiniko ez dugun adierazteko. Idatzia hain da nabarmena! Sondikako aireportuan aurkitu genuen, *Haizea* izeneko aldizkari ofizial eta elebidunean («Bilboko Aireportuaren aldizkari informatiboa» dio alde batean eta «Boletín informativo del Aeropuerto de Bilbao» bestean, nahiz eta izenburua alde bietan bera eta euskalduna izan: *Haizea*). Hona hemen, hitzez hitz, zer dioen euskaraz lehenengo orrialdean, aldizkariaren buru-buruan, 1998ko otsaileko alean:

50. Urteurrena: mende Erdiko eskala

Irailaren igande bat izan zen, irailaren erdialdekoa. Beste garai batzu ziren, beste ohitura, beste hegazkin eta bizitza ikusteko beste modu bat. 1948ko irailaren ardialdean [sic], lehenbiziko merkatal hegazkina, lehenengo bidaia-riak eta lehenengo tripulazioa heltzen ziren. Hainbat urte pasa izan arren, aintzindari haietariko askok urteak «hegaz» pasa izan direlaren sentsazioa daukate. Aintzina-ko lehen argazki haiek begiratzerakoan, hegazkintzaren eta Bilboko Aireportuaren pareko bilakera nabaria da. Sondikatik pasa izan diren milioi eta milioi bidaiaritari-ko bakoitzak historio desberdin bat kontatu ahal izango luke, datu eta anekdotaz beteriko historia, hasiera eta amaiera lukeen historia, edo hobe esanda, irtengunea eta helgunea lituzkeena.

Prometigarri den etorkizun bati aurre eginez, eta zenbait ikasgai egitekoak daudelaren jakinaren gain, Bilboko Aireportuak, hamabost urteko hauek ondare bat direla jakiteaz gain, hegazkina garraio bezala erabiltzen dutenei zerbitzu hobea eskaintzeko, egin beharreko proiektu eta errealitate berriak aieratu daitezten, abiapuntu bezala ere ikusten ditu.

Irailaren igande bat izan zen, irailaren erdialdekoa. Mahats biltzearen eta ikastolara itzuleraren hila. Arrakastarengatik topa egin dezagun, eta aireportu bati, edozein aireportuari, gure Aireportuari, lizentziatura batean zehar sortzen zaizkion ikasgaiak gaintitzea espero dezagun.

Idatzia ulergaitza da: bateko hutsa, besteko akatsa; hemengo okerra, hango... Ezin irakur daiteke. Ez da euskara! Eta zertaz ari den ere jabetzekotan, derrigor jo behar dugu jatorrizko testura. Hona hemen, erdara dotorexeagoan:

Cincuenta aniversario: una escala de medio siglo

Fue un domingo de setiembre, de mediados de setiembre. Eran otros tiempos, otras costumbres, otros aviones y otra forma de ver la vida. A mediados de setiembre del 48 llegaba el primer avión comercial, los primeros pasajeros, la primera tripulación. Mucho ha llovido desde entonces pero muchos de aquellos pioneros tienen la sensación de que los años han pasado «volando». Al contemplar aquellas primeras fotografías se aprecia la evolución de la aviación, acorde y siempre en paralelo, con la transformación del Aeropuerto de Bilbao. Cada pasajero de los millones que han pasado por Sondika, podría escribir una historia distinta, plagada de anécdotas y datos, una historia con principio y fin, o mejor, con origen y destino.

Afrontando un futuro prometedor, y siendo conscientes de que aún quedan asignaturas pendientes, el Aeropuerto de Bilbao contempla el año en curso sabiendo que esos diez lustros son un patrimonio, pero al mismo tiempo la plataforma desde donde deben despegar nuevos proyectos, nuevas realidades, para un mejor servicio a quienes utilizan el avión como medio de transporte.

Fue un domingo de setiembre, de mediados de setiembre. El mes de la vendimia y de la vuelta al colegio. Brindemos por el éxito y confiemos en conseguir aprobar todas las asignaturas que a un aeropuerto, a nuestro Aeropuerto, se le plantean a lo largo de una licenciatura.

Orain bai! Orain badakigu zertaz diharduen artilluak. Baita zer diren ere, zehatz-mehatz, goragoko zenbait bitxikeria ulergaitz: *ikasgai egitekoak* (asignaturas pendientes), *hamabost urteko hauek* (esos diez lustros; seguruenik, *hamar bost urteko hauek* jarriko zuen, noski, lehenengo itzultzaileak lehenengo itzulpenean; eta gero, beste eskuren batek, gauzak txukuntze aldera *hamabost urteko hauek* ipini), eta abar.

Baina ez. Ez dugu horrelako testuez jardungo. Ez da hori lantxo honetako gaia. Hemen ez diegu erreparatuko, gehiago, gutxieneko arauak betetzen ez dituzten idatzi sasi-euskaldunei. Horiek, berez erortzen dira; edo hala erori beharko lukete behintzat: inork bultza gabe, «Aizeak bidali du andikan onuntza» haren konpasean.

Zuzentasuna nahikoa ez denean

Hemen, euskara zuzena eta aldi berean euskara ulergaitza duten testuek kezkatzen gaituzte: gutxieneko arauak bete bai baina, hala ere, nekez ulertzen diren horiek. Izan ere, horrelakoak dexentetan kaleratzen zaizkigu oraindik ere zoritxarrez, nahiz eta gero eta ahalegin handiagoa sumatu idazle kezkatu eta saiatuen lanetan.

Aukeratu ere, horrelako hamaika aukera ditzakegu adibide moduan. Besteak beste, eskueran ditugu, esaterako, egunkarietan euskaraz eta gaztelaniaz azaltzen diren udaletxeetako iragarki asko. Eskerrak bi hizkuntzatan argitaratzen diren! Baina, ez. Hauek beste baterako utzita (hain dira nabarmenak, nahiz eta gehienak zuzenak eta gramatikalak izan), pasarte askoz ere landuago eta egokiago bat bereizi dugu honako: Euskal Herriko gotzainen idatzi batekoa (1998ko garizumakoa). Honelaxe dio:

Behin betiko eta egiazko izango dela espero dugun bizi betera begira jartzen gara, bihotza zabal-zabalik, piztuerako Pazkoa ospatzean. Jainkoaren neurrigabeko maitasuna aitortzen dugu, Berekin bat egin nahi baikaitu bere bizitza espiritualean eta betiereko ospean. Mundu honetako gauza guztiak baino gorago eta garrantzitsuago sentitzen gara. Munduko gauzak zuhurtasunez erabiltzeko askatasuna berreskuratzen dugu, ezeren eta inoren esklabo izan gabe. Lagun hurkoari bizitzen laguntzeko dohaina hartzen dugu, denen elkartasuna aurrez gozatu.

Euskara zuzenagorik! Euskara gozoagorik! Baina, hala ere, ulergaitza egiten zaigu pasarte. Behin eta berriz irakurri behar dugu, arreta handiz irakurri ere, behar bezala ulertu nahi izanez gero. Are gehiago: erdarazkoaren pre-

mia sumatzen dugu. Ea gauzak argitzen eta ulertzen laguntzen digun. Eta erdarazkora jo dugu. Hona hemen:

Celebrar la Pascua de la resurrección es mirar con el corazón abierto de par en par a la vida eterna esperada como la vida definitiva y verdadera. Es reconocer el amor inmenso de Dios que nos asocia a su vida espiritual y a su gloria eterna. Es sentirse mayor y más importante que todas las cosas de este mundo. Es recuperar la libertad para usar de todo lo que hay en el mundo con sabiduría, sin ser esclavo de nada ni de nadie. Es recibir el don de ayudar a vivir a los demás en el gozo anticipado de la comunión universal.

Eta berriro ere, lehengora goaz. «Orain bai», esaten dugu geure artean, irakurri orduko. «Orain gauzak askoz ere argiago daude. Alde ederra, alde ederra dagoenez!». Baina... non dago alde hori? Zergatik da euskarazko pasartea astuna eta iluna, erdarazkoaren aldean? Ea erantzuten asmatzen dugun; hortxe baitago idatzi ulergaitz askoren koxka.

Bai. Merezi du bi pasarteen arteko aldeak atzematen saiatzea. Azterketa honek lagun diezaguke gakoa aurkitzen: zergatik den pasarte bat argiagoa eta ulergarriagoa bestea baino. Oraingoz, gera gaitezen bi puntutan.

- Lehenik eta behin, erdarazkoak hasiera-hasieran du (mintza)gaia: *Celebrar la Pascua de la resurrección*. Hasiera-hasieratik dakigu zertaz arituko den ondoren datorrena. Bideratuta dugu lehenengo esaldiaren irakurketa, eta ondorengo esaldiena eta parrafo osoarena ere.

Euskarazkoan, berriz, galduta dago (mintza)gaia, lehenengo esaldiaren amaieran: *piztuerako Pazkoa ospatzean*. Eta irakurtzen ari dela, galdu egiten da irakurlea ere. Eta bere gisa aurkitu beharko du mintzagaia. Bestela, ez du pasartea ulertuko.

- Erdarazkoan, behin mintzagaia egoki kokatu ondoren, banan-banan datozkigu berari buruz diharduten esaldiak, es aditzaren ondoren, hurrenkera egoki-egokian: (*Celebrar la Pascua de la resurrección*) es mirar... Es reconocer... Es sentirse... Es recuperar... Es recibir... Aditz hauek, gainera, esaldiaren hasiera-hasieran datoz.

Euskarazkoan, berriz, galdua segitzen du irakurleak. Ezinbestean. Hona hemen berriro ere pasarteak, mintzagaia eta erdal aditz horien ordainak azpimarratuta:

Behin betiko eta egiazko izango dela espero dugun bizi betera begira *jartzen gara*, bihotza zabal-zabalik, *piztuera -ko Pazkoa ospatzean*. Jainkoaren neurrigabeko maitasuna *aitortzen dugu*, Berekin bat egin nahi baikaitu bere bizitza espiritualean eta betiereko ospean. Mundu honetako gauza guztiak baino gorago eta garrantzitsuago *sentitzen gara*. Munduko gauzak zuhurtasunez erabiltzeko askatasuna *berreskuratzen dugu*, ezeren eta inoren esklabo izan gabe. Lagun hurkoari bizitzen laguntzeko dohaina *hartzen dugu*, denen elkartasuna aurrez gozatuz.

Hasteko, lehenengo esaldian, mintzagaiaren aurretik doa horri buruz esaten dena. Gero, ondorengo esaldiak elkarrekin lotu gabe datoz, eta aditza atzera samar dutela...

Gehiago ere segi dezakegu bi testuen arteko aldeak nabarmentzen. Baina nahikoa dugu. Ikusia baitugu non dagoen bien arteko alde nagusia: testualtasunean. Erdarazkoa testu dugu: testu lotua, ondo egituratua, pieza batekoa; hitz batean, testu koherentea. Euskarazkoa, aldiz, ez da horren testu: ez dago horren lotua eta egituratua, ez da hain pieza batekoa; hitz batean, ez da testu koherentea.

Askotan, testua koherentexeago bihurtzeko, nahikoak izaten dira pare bat ukitu. Gabezia non dagoen konturatzeari aski izaten da sarritan. Esaterako, egin dezagun proba txiki bat aurreko pasartearekin. Hona hemen, mintzagaia hasiera-hasieran ipini eta esaldiak *eta* lokailuz lotuta.

Piztuerako Pazkoa ospatzean, begira jartzen gara, bihotza zabal-zabalik, behin betiko eta egiazko izango dela espero dugun bizi betera. Eta Jainkoaren neurrigabeko maitasuna aitortzen dugu, Berekin bat egin nahi baikaitu bere bizitza espiritualean eta betiereko ospean. Eta mundu honetako gauza guztiak baino gorago eta garrantzitsuago sentitzen gara. Eta munduko gauzak zuhurtasunez erabiltzeko askatasuna berreskuratzen dugu, ezeren eta inoren esklabo izan gabe. Eta lagun hurkoari bizitzen laguntzeko dohaina hartzen dugu, denen elkartasuna aurrez gozatuz.

Ukitu gehiago ere egin beharko genizkiokeela? Konforme. Baina bere horretan utziko dugu hemen, beste idatzi ulergaitzago batera pasatzeko. Hau fotokopiatuta eskuratu nuen, «Matematika I» izenburuean, eta jatorrizko erdal testuarekin batera (gaitz erdi!). Dirudienez, eskolako testu-liburu baten sarrera da. Eta hona, lehenengo parrafoa aldatuko dugu.

Arlo desberdinetan elkartutako baina elkarren artean zerikusi handia duten ezagueren multzoa da Matematika. Egin zeneko prozesu historikoa errepatatuz gero, zenbait problema ebatzi beharrak piskanaka-piskanaka jakintzagai horren edukiak zabaltzea ahalbidetu duela ikus dezakegu. Behar hori gero eta handiagoa da gure egunotan, beraz, gero eta gehiago garatzea eta erabiltzea dakar ondorioztat, eta noski, ikasi beharra ere bai, bakoitzaren beharrianei jarraiki. Horregatik guztiagatik du matematikak, bada, izaera ireki eta dinamikoa, eure bilakera erraztuz.

Gaiak gai, gotzainen pasartea baino ilunagoa dugu, nahiz eta hau ere zuzena eta gramatikala izan. Horregatik, jatorrizkora jo beharko dugu berriro, gauzak argitu nahi izanez gero, nahiz eta erdarazko honek ere bere gabeziak dituen (berau ere itzulpena ote?; dena dela, eskuratu bezala-bezalaxe doa ondoren). Ez ahal ziren horrela argitaratuko, baldinbaitere!

Las matemáticas constituyen un conjunto de conocimientos, agrupados en varias áreas pero, ampliamente interrelacionados. Un repaso de su proceso histórico de construcción nos señala como, la necesidad de resolver determinados problemas relacionados con otras ciencias, ha ido posibilitando la ampliación de sus contenidos. Esta situación se presenta con mayor intensidad en nuestros días, en relación con el desarrollo científico y tecnológico, lo que implica un aumento de su desarrollo y su campo de aplicación y, consiguientemente, la conveniencia de su aprendizaje, conforme a las necesidades propias de cada persona. Es, por todo esto, por lo que presentan un carácter abierto y dinámico, favoreciendo su evolución.

Gauzak argixeago ikusten ditugu orain. Baita euskal pasartearen gaitz nagusia non dagoen ere: berriro, kohe-

rentziarik ezean! Baina oraingoan ez ditugu bi pasarteak alderatuko; besteak beste, oso luze joko ligukeelako.

Inkoherentzia testuala: zabaldua dagoen gaitza

Idazlan askotan topo egiten dugu inkoherentzia testualarekin. Batez ere, itzulpenetan. Eta ez da harritzekoa. Lan handia eskatzen baitu itzulpenak, joskera ezberdinak dituzten bi hizkuntzaren artean; besteak beste, itzuli eta moldatu eta egokitu egin behar baitira koherentzi baliabideak ere, itzulpena jatorrizkoa bezain koherente izan dadin. Baina, itzulpenetan ez ezik, jatorriz euskaraz egindako idazlanetan ere, gehiegitan aurkitzen ditugu koherentzia gutxiko testuak; besteak beste, hauek ere itzulpenak izaten direlako behin baino gehiagotan: lehenik erdaraz pentsatuak (idatziak buruan) eta ondoren euskaraz idatziak (paperean). Eta nekez irakurtzen ditugu. Azken batean, irakurleok ordenatu, lotu, egituratu eta itxuratu behar izaten baititugu, nola edo hala, idazleak ordenatu, lotu, egituratu eta itxuratu gabe utzitakoak. Eta nekatu eta gogaitu egiten gara. Eta, azkenean, utzi egin behar izaten ditugu testuak eta liburu osoak. Zenbat horrelako liburu ote dauzkagu geure etxeetako apaletan?

Horra hor gaitza, euskal testuetan zabaldu samarra dagoena. Horrexegatik ditugu idazlan asko irakurgaitz. Are gehiago: nire ustez, inkoherentzia testuala da euskal testu askoren gaitz nagusia.

Beraz, erantzun diogu hasierako galdera nagusiari: zergatik kostatzen zaigun horrenbeste euskaraz irakurtzea. Baina bidearen erdia besterik ez dugu egin. Beste erdia geratzen zaigu egiteko: konponbidea jartzea. Horrexetaz jardungo dugu ondoren. Dena den, egina dugu gauzarik zailena: gaitza atzematea. Nahiz eta, agian, oraindik okerrena geratzen zaigun egiteko.

O

Osabidea: koherentzia testuala

Arazoa erraza balitz, konponduta legoke honezkero. Baita adar bakarreko zuhaitz gaiztoa balitz ere. Baina adar

asko ditu arazoak, eta handik eta hemendik bere onera ekarri beharrekoak. Saia gaitzen.

Hasteko, gaitzaren jatorrira joko dugu: gure inkoherentzia testualak non dituen erroak ikustera. Gero, termino eta kontzeptu batzuk argitzen ahaleginduko gara. Eta ondoren ekingo diogu irtenbidea aurkitzeari. Bai baitu irtenbidea! Horretan ari baikara!

Gaitzaren jatorria

Inkoherentzia testualak, batez ere, bi gabeziatan ditu sustraiak: euskal prosaren gordintasunean eta hizkuntza ulertzeko uste oker batean. Ikus ditzagun biak, oso gainetik bada ere.

Askotan esan izan du Luis Villasantek, eta berriro ere bere hitzez baliatu beharrean gara:

Behin baino gehiagotan esan dut prosa egiteko moldea oraindik normaldu gabe eta helgabe, adin batera heldu gabe dugula, alegia, eta ez idazle zahar batzuegan aski zoritua ageri ez delako —zoritua, idazle haiek Etzinalde osoan onartzen zen esaldiak muntatzeko moldea, egokitzapen batzuekin, onartu ez zutelako—. Baina, gure artean maiz gertatu diren iraultzekin, erregebide horretatik saihestu egin ginen gero.

(...) Hizkuntza idatziarena, oraintsu esan dugun bezala, ez da bere adin batera heldu oraindik, besteak beste, gure idazle zaharren tradizioa, gehiegizko purismo baten ondorioz, eten egin zelako.

(*Euskera* - XXXVI liburukia, 2.aldia, 607. or.)

Hortxe dugu euskaldunok gakorik handienetako bat: euskaraz idazteko molde zoriturik ezean («esaldiak muntatzeko moldea» dio Villasantek). Hortxe du euskarak gabeziarik larrienetako bat. Horrexegatik, errege-bide hori gabe, nekez idazten dugu askotan, testugintza-minetan, esaldiak lotu ezinean, bideak urratuz... Labur esanda, geuk eraman behar izaten dugu testua, testuak gu eraman beharrean.

Molderik gabe, asmatu egin behar izaten dugu. Eta asmatzean, askotan oharkabea, esaldiz esaldi jarduten du-

gu idazten, esaldiak elkarrekin nola lotu eta pieza osoa nola moldatu pentsatzen ibili gabe.

Jarduera motz horren atzean, uste oker bat egoten da gehienetan. Uste izan ohi dugu, izan ere, egoki idazteko nahikoa dela esaldi zuzenak idaztea. Esaldiak banan-banan zuzen idatziz gero, bete dugula baldintza nagusi eta bakarra. Baina hori ez da horrela, gotzainen idazkiaren itzulpenean argi asko ikusi dugun bezala.

Ez gara konturatzen, noski, esaldi bakoitza zuzena izatea ez dela nahikoa testua moldatzeko. Gramatikak ez du testugintza egokia bermatzen. Testuak nahitaezko baldintza du zuzentasuna, jakina; nahitaezkoa baina ez nahikoa, ordea. Zuzena ez ezik, koherentea ere izan behar du testuak. Bestela ez baita testu, nahiz eta gramatikaren arau guzti-guztiak bete eta erabat zuzen-zuzena izan.

Eta horrela, esaldi solteak sortzen ditu idazleak, baina ez testuak. Eta lan nekeza egin behar izaten du irakurleak, irakurritakoa ulertu nahi badu. Idazleak egin ez duen lana: hitz-kate eta esaldi solteak testu bihurtzea.

Komeni da hori argi uztea. Baita beste zenbait termino eta kontzeptu ere argitzea.

Terminoak eta kontzeptuak argitzen

Testu hitzaz gainera, behin eta berriro erabili dugu hemen *koherentzia (testuala)* terminoa ere. Eta, bestalde, euskararen kalitateaz ari garela, sarri izaten ditugu *egokitasuna* eta *euskara egokia* hizpide. Argi ditzagun termino horiek, eta beste zenbait termino eta kontzeptu.

Lehenik eta behin, ikus dezagun zer ulertzen dugun koherentzia testualaz. Izan ere, bi termino erabiltzen dira behin eta berriro testuaz eta testualitateaz hitz egitean: koherentzia eta kohesioa. Eta askotan ez da garbi azaltzen bakoitzak zer esan nahi duen. Guretzat, berdina dira kohesioa eta koherentzia testuala, eta hitz-ordena, barne-lotura, esaldien arteko lotura eta testuaren egitura adierazten dute. Gero, koherentzia testual horretaz gain, koherentzia kontestuala dago, eta testuak testuz kanpokoarekin duen lotura adierazten du. Dena dela, hemen, lantxo ho-

netan, koherentzia testualaz dihardugu soilik, eta *koherentzia* termino soila erabiltzean ere horretaz ari gara.

Egokitasuna, berriz, *zuzentasuna* baino kontzeptu zabalagoa da. Euskara egokiaz ari garenean, euskara zuzenaz ere ari gara, baina zuzentasunera mugatu gabe. Izan ere, egokitasunak hiru tasun hartzen ditu bere baitan: zuzentasuna, koherentzia eta pragmatikotasuna. Euskara egokia, beraz, euskara zuzena da (gramatikala: gramatikari *dagokiona*) eta euskara koherentea (testuala: testuari *dagokiona*) eta euskara pragmatikoa (testuinguruari *dagokiona*). Hiru baldintza horiek biltzen baititu *egoki* hitzak (horrexegatik doa etzanda *dagokiona* aditza). Azal ditzagun banan-banan.

- Euskara zuzena. Gramatikaren araberakoa da. Euskarak bereak dituen ezaugarrien eta bereizgarrien jabea. Euskarak bereak dituen arauak betetzen dituena. Horiek bete ezean, ez litzateke euskara izango.

(Hemen, beharrezkoa da ohar bat egitea: euskalkietan idatzitako testuak ere zuzenak dira, baldin eta euskararen legeak betetzen badituzte; nahiz eta zuzentasun hori hainbatetan ez den nahikoa: Euskaltzaindiak emandako arauak ere bete beharko baititugu idaztean).

- Euskara koherentea, berriz, testuala dugu. Alegia, testuak eskatzen dituen baldintzak betetzen dituena. Baldintza horiek koherentzian biltzen ditugu.

- Euskara pragmatikoa, testuinguruaren araberakoa dugu; eta testuingurua, hemen, era zabalean ulertzen dugu.

- Euskara egokia, azkenik, hiru baldintza horiek betetzen dituena izango dugu, lehen aurreratu dugunez: euskara zuzena, koherentea eta pragmatikoa. Bat ez ezik, hiru ezaugarriak izan beharko ditu euskara egokiak. Bestela esanda, gramatikari *dagokiona* izan beharko du, eta testuari *dagokiona* eta testuinguruari *dagokiona*.

Koherentzia

Hona iritsita, gera gaitezen pixka batean. Eta ikus dezagun orain arte egindako bidea eta osatu zertxobait koherentzia kontzeptua.

Bai. Idatzi baten aurrean, askotan esan izan dugu: «bai gauza samurra!»; edo «gustua ematen du irakurtzea». Alderantziz ere bai, zenbaitetan: «behin eta berriro irakurri behar da, zerbait ulertuko bada»; edo «ez dago segitzerik»...

Noizean behin, gainera, aurrerago ere joan nahi izaten dugu, eta galdezka hasten gatzazkio geure buruari: «nola lortzen ote du idazle honek horren samur, argi, dotore, sakon... idaztea?».

Galderak bi alderdi ditu: esanahiari edo mamiari dagokiona (*zer* esaten duen idatziak) eta formari edo azalari dagokiona (*nola* esaten duen). Bi alderdi horiek batera doaz, baina bakarka ere azter daitezke. Guk, hemen, bigarrenean ipini dugu arreta: zer baldintza betetzen ditu eta bete behar ditu idatzi on batek?

Urteak daramatzagu euskal gramatika lantzen eta euskara batua jorratzen. Eta aurrerapauso bikainak egin ditugu. Baina, hala ere, ohartuak gara dagoeneko: idatzi onaren giltza ez dago zuzentasunean; edo, egokiago esanda, zuzentasuna bera bakarrik ez da nahikoa.

Esaterako, idazlan bat egon daiteke euskara batuan idatzita, arau gramatikal guztiak beteaz; baina ez dugu onetsiko, beste zer hori izan ezean. Eta beste zer hori, agian, dena delako euskalkian idatzitako idazlan batean aurki dezakegu. Edo, alderantziz. Izan ere, kontua ez da, soilik, euskara batuan ala euskalkian idatzita egotea. Ez baita eta ez besteak bermatzen dute, besterik gabe, idazlan baten egokitasuna.

Jakina: ez gara zuzentasuna gaitzesten ari. Edozein euskal idazlanek zuzena izan behar du lehenengo eta behin: euskal gramatikaren araberakoa. Ez baita bestela euskara izango. Baina beste baldintza bat ere bete beharko du, baldin eta euskal idatzi izango bada: testuari dagokion baldintza. Hala, gramatikala izanik, euskara izango da; eta testuala ere izanik, euskal idatzi.

Hain zuzen ere, koherentzia testualari esker da idatzi bat testu. Koherentzia hori gabe, aldiz, hitz- eta esaldimultzo bat izango da edo informazio-nahasmendua, baina ez testu. Eta koherentzia horrek esanarazten digu, hain zu-

zen, «hau bai idatzi gozoa!» edo «hau bai idatzi ondo mol-datua»; hitz batean, «hau bai testua!». Izan ere, koherentzia testualak ematen dio idatzi bati gorputza eta osotasuna. Idatzi koherentea testu da, eta koherente ez dena, berriz, ez.

Puntu hau amaitzeko, ondo datorkigu Txinako esaera moduko zuhur-hitz hura gogoratzea: «Idazkia irakurri eta lehenengoan ulertu ez? Irakurle motza. Idazkia berriro irakurrita ere ezin ulertu? Irakurle motza ala idazle kaskarra. Idazkia hirutan irakurrita ere ulertezina bada, idazlea da motza eta kaskarra». Orain, berriz, beste era honetara ere eman dezakegu: «Idazkia irakurri eta lehenengoan ulertu ez? Irakurle motza. Idazkia berriro irakurrita ere ezin ulertu? Irakurle motza ala testu kaskarra. Idazkia hirutan irakurrita ere ulertezina bada, idazkia ez da testu».

Beraz, testuak moldatzea du idazleak eginkizun. Tradizioak gauzak erraztu eta bideratu ala ez, eta berari jarraiki ala ez. Hala, bitan bana ditzakegu idazkiak: koherenteak direnak eta ez direnak; hau da, testu direnak eta ez direnak. Eta lehenengoak irakurterrazak izango ditugu, eta bigarrenak ulergaitzak. Nahiz eta, hemen ere, gauzak ez diren beti erabat zuri edo erabat beltz.

Aurrerabidean

Gaitz askok gizakion buruan izaten dituzte sustraiak. Inkoherentzia testualak ere bai, neurri batean behintzat, ikusi dugunez. Beraz, buruko zenbait korapilo askatu beharko ditugu, gero eta koherentzia handiagoz eta gero eta argiago idatzi nahi badugu. Baina bidean ez goaz bakarrik eta ez gaude hutsetik hasi beharrean ere.

Gero eta gehiago hitz egiten da testualitateaz eta koherentzia testualaz, eta gero eta lan gehiago ari dira gai horretaz argitaratzen. Eta euskararentzat oso baliotsua izango zaigu, zalantzarik gabe, beste hizkuntzetan egiten ari dena. Izan ere, lehenago esan dugunez, hortxe dugu euskal idazleok gabeziarik larrienetako bat. Geuri dagokigu ekarpen horiek geureganatu eta idazterakoan erabiltzea.

Eta euskaraz ere ari gara gai horietaz argitaratzen. Azken urteotara mugatuz, hortxe ditugu bi tesi doktoral: Eusebio Osaren *Euskararen hitzordena zeregin komunikatiboa - ren arabera* (1989) eta Bittor Hildagoren *Hitz ordena* euskaraz (1994). Ezin ahaztu, bestalde, ia orainsu plazaratutako Juan Garziaren *Joskera lantegi* liburu bikaina edo orain bost urte Joxe Ramon Zubimendik eta biok argitaratutako *Idazkera-liburua*. Hala ere, beste bi lan azpimarratu nahi ditut hemen, labur-labur bada ere, neure esperientzia aipatuz. Biak Euskaltzaindiaren Gramatika batzordeak moldatuak dira: lehenengoa, «Hitz ordena», 1987an kaleratua (*Euskal Gramatika Lehen Urratsak- I: eranskina*, 19-46. or.), eta bestea, lokailuez diharduen *Euskal Gramatika Lehen Urratsak III*, 1990ean eskuratu genuena. Eta biak izan ditut laguntza handiko, hain zuzen, beste horrenbeste sasi-muga gainditzen hasteko. Horrexegatik aipamen berezi hau.

Bi azken hauetako lehenengoari esker hasi nintzen bi joskera-mota bereizten eta jakinaren gainean lantzen: joskera sintaktikoa (subjektua, predikatua eta abarrak kontuan hartzen dituen) eta joskera tematikoa (mintzagaia, iruzkina, mintzagai anpatua eta iruzkin anpatua kontuan hartzen dituen). Orduz geroztik, bi joskera-maila horiek bereizi egiten ditut eta aintzat hartzen, lehen ez bezala. Gainera, esaldiaren esparrutik irtenda, esaldien arteko lotura tematikora ere jauzi egin nuen ondoren.

Lokailuei buruzko lanari esker ere jauzi bera egin nuen, baina maila sintaktikoan. Eta, orduz geroztik, lasaia-go idazten dut, informazio guztia esaldi trinko eta bakarrean estu-estu sartzen ibiltzeko premiarik gabe, eta beste la ikusten eta epaitzen ditut gainerakoen idazlanak ere.

Eta hala, pixkana-pixkana, koherentzia testualaren kontzientzia hartuz joan naiz, eta koherentzia testual horren arabera baloratuz euskal testuak, nola antzinakoak hala gaurkoak ere, herri-literaturakoak barne. Eta azken batean ohartu naiz non dagoen hainbat euskal testuren erraztasunaren nahiz zailtasunaren oinarria.

Ez dakit zer-nolako balioa izango duten nire aitormen hauek. Baina, praktikoa izateko hitza eman dudanez, ego-

ki iruditu zait hona ekartzea, nahiz eta teknikoegiak ere gerta daitezkeen.

Kontuak kontu, denbora luzea daramagu euskararen zuzentasunaz kezkatuta; eta hala jarraitu beharko dugu, arreta galdu gabe. Baina, horretaz gain, gero eta gehiago landu beharko dugu koherentzia testuala, euskaraz gehiago irakurtzea nahi badugu. Ez da nahikoa euskara zuzena zaindu eta argitaratzea. Euskarak koherentea (eta pragmatikoa) ere izan beharko du; hitz batean, euskara egokia. Baditugu ereduak, nahiz eta bestelakoak ere ez zaizkigun bazterretan falta, tamalez. Dena den, ari gara begiak zabalzen. Esanguratsua da, alde horretatik, oraindik orain (joan den maiatzaren 31ko *Egunkaria*-n) argitaratutako gutuna: Iñaki Seguroiak Ibon Sarasolari idatzi eta honek Baionan irakurri zuena, *Maiatz* aldizkariak antolatutako jardunaldietan. Ibonek, bere aldetik, tradizioarekiko etena aipatu eta honako hauek ere esan zituen, *Egunkaria*-k berak zekarrenez:

Euskara batua eta euskara txarra lotuegi ageri dira askotan. Euskara gaurkotu edo modernizatu nahirik, gaztele-ratu edo frantsesten da. Arazoa ez da euskara batua ala ez batua, baizik eta erdara ala ez erdara. Idatzi anitz espainolaren edo frantsesaren bitartez ulertzen da.

Lantxo honetan, horixe errepikatu dugu, baina gehixeago zehaztuz eta hiztegiaren arlora mugatu gabe (ar-lo horretan dihardu Sarasolak gehienbat). Izan ere, nire us-tez, arazoa ez da, soilik, euskara zuzena ala ez, baizik eta batez ere euskara koherentea ala ez; edo, zabalago hartuta, euskara egokia ala ez.

Ikuspegi horretatik, gainera, orain baino arreta handi-goa eskainiko diogu euskalkitan idatzitako hainbat eta hainbat pasarte eder bezain koherenterri. Zenbat testu bi-kain gutxietsi eta bota dugun zakarrontzira, ikuspegi mo-tzak itsuturik!

Ez ahal gara beranduegi ibiliko! ♣

